

Ободовський О. В.,*кандидат юридичних наук,**доцент кафедри кримінального права**Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Анотація. Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України. Громадяни України відбувають військову службу відповідно до закону. Проходження військової служби не є довільним, а відбувається у встановленому порядку. Порядок проходження військової служби – це встановлена форма відносин між державою й особами, які проходять військову службу, щодо виконання обов'язків військової служби. Ці суспільні відносини виступають родовим об'єктом військових кримінальних правопорушень. Родовий об'єкт військових кримінальних правопорушень дає можливість окреслити коло цих діянь і провести розмежування між складами військових кримінальних правопорушень і складами невійськових кримінальних правопорушень.

За конструкцією об'єктивної сторони складу військові кримінальні правопорушення можуть бути правопорушеннями як із матеріальним, так і з формальним та усиченим складом. Але, крім суспільно небезпечного діяння, суспільно небезпечних наслідків, причинно-наслідкового зв'язку між діянням і наслідками, об'єктивна сторона складу військових кримінальних правопорушень характеризується й іншими ознаками. Ці ознаки (обстановка, спосіб, місце вчинення кримінального правопорушення та інші) є ознаками основного складу або ознаками складу з обтяжуючими обставинами, проте вони неоднаково часто використовуються під час побудови норм з обтяжуючими обставинами. Чи не найбільш часто для цієї мети використовується така ознака, як обстановка вчинення кримінального правопорушення.

Суб'єктами військових кримінальних правопорушень можуть бути військовослужбовці, військовозобов'язані й резервісти. Іноземці та особи без громадянства можуть проходити військову службу у Збройних Силах України, тому іноземці та особи без громадянства можуть бути суб'єктами військових кримінальних правопорушень. Військовозобов'язані й резервісти можуть бути суб'єктами військових кримінальних правопорушень під час проходження зборів.

Вина у складах військових кримінальних правопорушень може бути виражена як у формі умислу, так й у формі необережності, деякі військові кримінальні правопорушення вчиняються з подвійною виною. Обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони складів військових кримінальних правопорушень можуть бути мотив і мета.

Військові кримінальні правопорушення різні за своєю суттю, але можна виділити групи відносин, що є спільними об'єктами посягання для кількох військових кримінальних правопорушень. Ці суспільні відносини виступають видовими об'єктами військових кримінальних правопорушень. Саме залежно від видового об'єкта кримінального правопорушення доцільно здійснювати класифікацію військових кримінальних правопорушень.

Ключові слова: військові кримінальні правопорушення, родовий об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона, видовий об'єкт, класифікація.

Постановка проблеми. З 2014 року значно зросла кількість військових кримінальних правопорушень, які щороку реєструються в нашій державі. Так, якщо у 2013 році було зареєстровано 369 військових злочинів (читай – кримінальних правопорушень) [1], то у 2014 році – 4 153 [2], у 2017 році – 4 577 [3], у 2020 році – 4 055 [4]. Така ситуація актуалізувала дослідження питань, пов'язаних із застосуванням статей розділу XIX Особливої частини КК України. А зміни, що вносилися до відповідних кримінально-правових норм, стали додатковим підтвердженням актуальності згаданих досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можна знайти досить багато наукових праць, присвячених тим чи іншим аспектам відповідальності за військові кримінальні правопорушення. Зокрема, у дисертації [5] та низці публікацій [6, с. 34–39] С.О. Харитонова досліджувалися, серед інших, такі питання, як поняття, система, проблеми кваліфікації військових злочинів. Як автора, що не раз звертався до проблематики, про яку йдеться, можна назвати також М.І. Карпенка [7; 8], у дисертації В.А. Шершенькової було розглянуто становлення та розвиток законодавства про військові злочини в радянській Україні [9]. Неважко назвати й інших авторів.

Мета статті – надати загальну характеристику правопорушенням, передбаченим у XIX розділі Особливої частини КК України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до частини першої статті 17 Конституції України захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. У частинах другій і третій цієї ж статті Основного закону України встановлено, що оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності покладаються на Збройні Сили України, а забезпечення державної безпеки й захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави. У частині першій статті 65 Конституції України закріплено обов'язок громадян України захищати Вітчизну, незалежність і територіальну цілісність України. І виконання цього обов'язку полягає, зокрема, у тому, що громадяни мають відбувати військову службу.

Виконання зазначеного обов'язку, враховуючи його важливість, *не може бути довільним і мати невизначений характер* (у частині другій статті 65 Конституції України так і ска-

зано: «Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону»). А визначеність порядку проходження військової служби означає, що між особами, які виконують цей обов'язок (з однієї сторони), та державою (з іншої сторони) складаються й існують відповідні відносини. На цій обставині прямо наголошено у преамбулі Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [10]: «Цей Закон здійснює правове регулювання відносин між державою і громадянами України через виконання ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України...». Порухення вказаних відносин, вчинювані їх (відносин) суб'єктами, можуть бути охарактеризовані як посягання на встановлений порядок відбування (несення, проходження) військової служби, а ті з порушень, що передбачено в КК України, може бути названо кримінальними правопорушеннями, що посягають на відносини, які складаються через відбування військової служби, тобто кримінальними правопорушеннями проти встановленого порядку відбування (несення, проходження) військової служби (військовими кримінальними правопорушеннями).

Особливі відносини щодо виконання конституційного обов'язку із захисту України складаються, проте не тільки між державою та особами, які проходять військову службу, а й між державою та особами, які військову службу не проходять, але виконують зазначений обов'язок в іншій формі. Так, відповідно до частини восьмої статті 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» виконання військового обов'язку в запасі полягає в дотриманні військовозобов'язаними порядку і правил військового обліку, проходження зборів для збереження та вдосконалення знань, навичок і умінь, необхідних для виконання обов'язків військової служби в особливий період. Військовозобов'язані призиваються на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори (абзац перший частини першої статті 29 Закону України «Про військовий обов'язок...»), права та обов'язки військовозобов'язаних під час проходження зборів встановлюються Законом України «Про військовий обов'язок...», на військовозобов'язаних поширюється дія статутів Збройних Сил України (частина друга статті 29 Закону України «Про військовий обов'язок...»). Відносини, що складаються між державою й військовозобов'язаними під час проходження військовозобов'язаними зборів, таким чином, багато в чому подібні до відносин, що складаються через проходження військової служби (цей висновок має бути поширений і на резервістів). Через це подібними можуть бути і прояви порушень (у випадку допущення таких порушень) перших відносин і других, однаковою може бути й шкода від перших порушень і других. Тому посягання на встановлений порядок проходження зборів мають розглядатися не окремо від посягань на встановлений порядок несення військової служби, а разом із ними.

Родовим об'єктом правопорушень, передбачених розділом XIX Особливої частини КК України, є суспільні відносини, що складаються між державою, з однієї сторони, та особами, які проходять військову службу чи збори, з другої сторони, через виконання обов'язків військової служби чи обов'язків, що покладаються на особу під час зборів. Визначений так родовий об'єкт військових кримінальних правопорушень дає можливість окреслити коло цих правопорушень і провести розмежування складів кримінальних правопорушень проти вста-

новленого порядку несення військової служби і складів невійськових кримінальних правопорушень.

У КК України встановлено відповідальність за низку діянь, які так чи інакше пов'язані з проходженням військової служби, зборів. Йдеться про діяння, передбачені статтями 335–337 КК України. Але зазначені статті розміщено не в розділі XIX Особливої частини КК України, а в розділі XIV («Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації»). І такий підхід не випадковий: відповідні діяння вчиняються особою, яка ще не є військовослужбовцем (так само, як не є особою, яка (уже) проходить збори). Особа, яка, скажімо, підлягає призову на строкову військову службу, поки що повинна виконувати не обов'язки з несення військової служби, а інші обов'язки, зокрема обов'язки з'явитися до призовної дільниці і пройти призовну комісію (частина восьма і частина третя статті 15 Закону України «Про військовий обов'язок...»).

Для громадян, призваних на строкову військову службу, початком проходження військової служби вважається день відправлення у військову частину з обласного збірного пункту (пункт 1 частини першої статті 24 Закону України «Про військовий обов'язок...»). Оскільки військовослужбовцем є особа, яка проходить військову службу (абзац четвертий частини дев'ятої статті 1 Закону України «Про військовий обов'язок...»), то саме в день відправлення у військову частину з обласного збірного пункту громадянин, призваний на строкову військову службу (у частині першій статті 24 Закону України «Про військовий обов'язок...») встановлено, який день вважається початком проходження військової служби й для інших громадян), набуває статусу військовослужбовця. І з дня початку проходження військової служби між громадянином і державою виникають особливі відносини – відносини з проходження військової служби. Тому тільки починаючи з цього дня особа (яка уже є військовослужбовцем) може порушити згадані відносини (вчинити посягання на дані відносини), а отже й вчинити військове кримінальне правопорушення. Посягання ж на встановлений порядок, умовно кажучи, набуття статусу військовослужбовця (ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу і т. д.) не порушують відносин, які складаються під час проходження військової служби, зборів, а тому й не можуть бути названі військовими кримінальними правопорушеннями.

Крім того, родовий об'єкт військових кримінальних правопорушень дає можливість здійснити розмежування складів цих діянь зі складами інших кримінальних правопорушень, ніяк не пов'язаних із проходженням військової служби. Так, у статті 410 КК України встановлено відповідальність за низку посягань на військове майно. Частина ознак складів правопорушень, передбачених у цій статті, збігається з ознаками складів кримінальних правопорушень проти власності. Наприклад, якщо йдеться про викрадення у формі крадіжки, то тоді (усі) ознаки об'єктивної сторони й (усі) ознаки суб'єктивної сторони відповідного діяння, що карається за статтею 410 КК України, збігатимуться з ознаками складу крадіжки (стаття 262, стаття 289, стаття 185 КК України). Предмет кримінального правопорушення сам собою в цьому випадку не може бути розмежувальною ознакою: якщо зброю, бойові припаси чи інше військове майно викраде особа, яка не проходить військову службу, відповідальність за статтею 410 КК України відкида-

ється. Розмежувальними ознаками одночасно будуть предмет кримінального правопорушення і суб'єкт: викрадення *лише військового майна*, вчинене *лише військовослужбовцем* може кваліфікуватися за статтею 410 КК України.

У розглянутому прикладі особливий предмет правопорушення і спеціальний суб'єкт разом уособлюють й особливі суспільні відносини – відносини щодо реалізації права власності на військове майно як частину групи відносин, що складаються через проходження військової служби. Тому якщо на поставлене від самого початку питання про те, на заподіяння шкоди яким суспільним відносинам було спрямоване правопорушення, отримаємо відповідь про його спрямованість на відносини щодо дотримання встановленого порядку проходження військової служби, то правопорушення маємо віднести до військових. Якщо ж відповідь буде іншою, то тоді діяння не є військовим кримінальним правопорушенням.

Особливості об'єкта військових кримінальних правопорушень зумовлюють й особливості у характері посягання на цей об'єкт. З огляду на це військові кримінальні правопорушення за конструкцією об'єктивної сторони їхнього складу в одних випадках є кримінальними правопорушеннями з формальним складом, а в інших – із матеріальним (в окремих випадках – з усиченим). Зокрема, одним із (базових) принципів будівництва й керівництва Збройними Силами України є принцип єдності початку (абзац перший статті 28 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України [11]); військовослужбовець (підлеглий) зобов'язаний *беззастережно* виконувати накази командирів (начальників), крім випадків віддання явно злочинного наказу (абзац четвертий статті 11, абзац другий статті 30 Статуту внутрішньої служби...). *Відкрита* відмова виконати наказ начальника *вже сама собою* ставить під сумнів (підриває) *основи*, на яких ґрунтується діяльність військових формувань, а тому є суспільно небезпечною. Через це, очевидно, основний склад відповідного кримінального правопорушення (частина перша статті 402 КК України) сформульовано як формальний. А ось за статтею 403 КК України карається невиконання наказу, вчинене за відсутності ознак, передбачених у статті 402 КК України (зокрема, й ознаки відкритості). І це «невідкрите» невиконання наказу (до того ж невиконання, що характеризується відсутністю й інших ознак, визначених у статті 402 КК України) є *менш суспільно небезпечним*, ніж відкрита відмова виконати наказ начальника; *сама собою* таке невиконання не наділене ступенем суспільної небезпечності, достатнім для його (невиконання) криміналізації; це діяння вважатиметься кримінальним правопорушенням тільки за умови настання тяжких наслідків. Отже, перед нами – кримінальне правопорушення з матеріальним складом.

В інших випадках конструкція складу кримінального правопорушення також багато в чому зумовлюється особливостями об'єкта і, як наслідок, особливостями посягання на цей об'єкт. Зокрема, суспільна небезпечність кримінального правопорушення, передбаченого статтею 411 КК України («Умисне знищення або пошкодження військового майна»), полягає в тому, що зброя, бойові припаси чи інше військове майно, повністю або частково втрачає свої властивості і, як наслідок, *повністю чи частково втрачає здатність бути використаним за цільовим призначенням*. Саме таку мету, очевидно, і ставить перед собою винний, коли умисно знищує чи пошкоджує військове майно. З іншого боку, спроба знищити або пошкодити

військове майно (замах на кримінальне правопорушення), так само як і підготовка до пошкодження чи знищення військового майна (готування до кримінального правопорушення), теж створює небезпеку для суспільних відносин, які складаються з приводу володіння, користування та розпорядження військовим майном. Однак така небезпека є *тільки потенційною*, може жодним чином не усвідомлюватися іншими й поки ще *ніяк не позначається* на встановленому порядку несення військової служби, оскільки військове майно *поки що без обмежень може використовуватися за цільовим призначенням*. Тому умисне знищення чи пошкодження військового майна вважатиметься закінченим кримінальним правопорушенням не з моменту, коли винний розпочав підготовку до знищення чи пошкодження такого майна, і не з моменту, коли винний вчинив діяння, безпосередньо спрямоване на знищення чи пошкодження цього майна, а з моменту *настання суспільно небезпечних наслідків* – таких змін стану майна, які повністю або частково призводять до втрати його (майна) властивостей.

У XIX розділі Особливої частини КК України суспільно небезпечні наслідки можуть виступати ознакою не тільки основного складу кримінального правопорушення, але й складу кримінального правопорушення з обтяжуючими обставинами. Водночас основний склад кримінального правопорушення теж може бути побудовано за типом матеріального (як, наприклад, у статті 411 КК України). Однак для деяких військових кримінальних правопорушень наслідки – то саме обтяжуюча обставина (для кримінальних правопорушень, основні і кваліфіковані склади яких передбачено відповідно в частинах першій і другій статті 402, частинах першій і другій статті 404, частинах першій і третій статті 422 КК України).

Об'єктивна сторона складу військових кримінальних правопорушень у низці випадків характеризується й іншими (крім діяння, у деяких випадках також – наслідків і причинно-наслідкового зв'язку між діянням і наслідками) ознаками. Ці ознаки для одних кримінальних правопорушень виступають ознаками основного, а для інших – ознаками кваліфікованого (чи кваліфікованих) складу кримінального правопорушення. Наприклад, мародерство (викрадення на полі бою речей, що є при вбитих чи поранених) може бути вчинене *тільки на полі бою*. Значить, об'єктивна сторона складу цього кримінального правопорушення характеризується, крім інших, й такою ознакою, як *місце його вчинення* (для мародерства в КК України не передбачено кваліфікуючих ознак). Це ж можна сказати і про деякі інші кримінальні правопорушення, зокрема кримінальне правопорушення, відповідальність за яке встановлена у статті 433 КК України («Насильство над населенням у районі воєнних дій»), – обов'язковою ознакою об'єктивної сторони його складу є місце – *район воєнних дій*.

Більш широко, проте, ознаки об'єктивної сторони використано під час побудови складів кримінальних правопорушень з обтяжуючими обставинами. Насамперед це стосується такої ознаки, як обстановка (умови особливого періоду, крім воєнного стану, умови воєнного стану, бойова обстановка), значно рідше згадується про спосіб (вчинення діяння із застосуванням зброї, (службовою особою) із зловживанням службовим становищем).

Суб'єкта військових кримінальних правопорушень визначено в частині другій статті 401 КК України, у якій встановлено, що за відповідними статтями XIX розділу Особливої частини

Кодексу несуть відповідальність військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України і т. д., а також інші особи, визначені законом. На перший погляд, у КК України нічого більше не сказано про особливості суб'єкта військових кримінальних правопорушень, хоча в частині третій статті 401 Кодексу і йдеться про відповідальність співучасників у цих діяннях. Насправді ж вказівка на осіб, які можуть бути суб'єктами військових кримінальних правопорушень, міститься ще й у частині першій статті 401 КК України: якщо за певних умов діяння військовозобов'язаних і резервістів уважаються військовими кримінальними правопорушеннями, то за цих же умов військовозобов'язані й резервісти виступатимуть суб'єктами відповідних кримінальних правопорушень.

Характеризуючи суб'єктів військових злочинів, М.І. Хавронюк звертає увагу на те, що в «...окремих нормах розділу XIX Особливої частини КК як суб'єктів злочину вказують лише військовослужбовців (ч. ч. 2 і 3 ст. 407, ч. 1 ст. 409, ч. 1 ст. 410, ст. 431), зокрема військовослужбовців строкової служби... Якщо ж конкретна норма розділу XIX Особливої частини КК прямо вказує лише на військовослужбовця як суб'єкта відповідного злочину, цій нормі не можна давати розширювальне тлумачення. Отже, законодавцем зроблено винятки із загальної норми... про те, що військові злочини скоюються як військовослужбовцями, так і військовозобов'язаними під час проходження останніми... зборів» [12, с. 82–83]. Із цим висновком (щодо суб'єкта самовільного залишення військової частини або місця служби) погоджуються В.К. Гришук та М.М. Сенько [13, с. 127–128]. І ця позиція є обґрунтованою.

Новелою вітчизняного законодавства стало положення про проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцями та особами без громадянства: «...іноземці та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, можуть у добровільному порядку (за контрактом) проходити військову службу у Збройних Силах України» (абзац другий частини шостої статті 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»). А в абзаці сьомому частини дев'ятої статті 1 Закону «Про військовий обов'язок...» встановлено, що іноземці та особи без громадянства, які відповідно до закону проходять військову службу у Збройних Силах України, прирівнюються до категорії військовослужбовців. Тому іноземці та особи без громадянства (у випадку проходження ними військової служби у Збройних Силах України) теж можуть бути суб'єктами військових кримінальних правопорушень.

За формою вини військові кримінальні правопорушення можуть бути як умисними, так і необережними, є серед них і кримінальні правопорушення з подвійною виною. Умисними є, наприклад, діяння, передбачені статтею 404, статтею 405, статтею 407, статтею 409, статтею 410 КК України; необережними – діяння, відповідальність за вчинення яких встановлена, зокрема, у статті 403, статті 412, статті 425 КК України (до необережних загалом кримінальних правопорушень можна віднести також діяння, які полягають у порушенні певних правил, – кримінальні правопорушення, передбачені статтями 415–417 КК України, та інші); кримінальними правопорушеннями з подвійною виною – діяння, відповідальність за які встановлена в частині третій статті 406 (у формі спричинення діянням тяжких наслідків), частині другій статті 411 (у формі спричинення діянням тяжких наслідків) та інші.

Обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони складу військових кримінальних правопорушень можуть бути також мотив і мета. Зокрема, для кваліфікації діяння особи за статтею 405 КК України («Погроза або насильство щодо начальника») треба встановити, що відповідні діяння вчинилися через виконання начальником обов'язків із військової служби (обов'язкова ознака суб'єктивної сторони – мотив). Це саме можна сказати і про мету у складі дезертирства (стаття 408 КК України). Мета є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу й такого кримінального правопорушення, як здача або залишення ворогові засобів ведення війни (стаття 427 КК України) (щоправда, у цьому випадку мету визначено не як позитивну, а як негативну ознаку – «...якщо зазначені дії вчинено не з метою сприяння ворогові»). Мотив і мета є ознаками складу й інших військових кримінальних правопорушень.

Поділ військових кримінальних правопорушень на види (групи) здійснюється в навчальній літературі з урахуванням (відповідно до, залежно від) безпосереднього об'єкта злочину [14, с. 615; 15, с. 600], індивідуальних особливостей безпосередніх об'єктів [16, с. 711–712]. Загалом, із таким підходом можна погодитися. Водночас кілька (військових) кримінальних правопорушень об'єднуються в одну групу не на тій підставі, що їхні безпосередні об'єкти збігаються, а на тій – що їхні безпосередні об'єкти, хоч зазвичай і не збігаються, але близькі (подібні) один до одного. Така подібність безпосередніх об'єктів дає можливість розглядати їх як порівняно однорідний масив (сукупність) суспільних відносин. І ці суспільні відносини, які є спільним об'єктом посягання для кількох кримінальних правопорушень (для правопорушень одного виду), є нічим іншим, як *видовим об'єктом*. Тому більш точно критерій поділу військових кримінальних правопорушень на види було б визначити як *видовий об'єкт* (точніше – *видові об'єкти*) цих правопорушень. Саме так у шостому виданні підручника з кримінального права за редакцією В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна визначають критерій поділу військових кримінальних правопорушень на види автори відповідного розділу: М.І. Панов та С.О. Харитонов [17, с. 701], хоча в п'ятому виданні підручника науковці дотримувалися іншого підходу.

Навіть поверхневий погляд на види (групи) військових кримінальних правопорушень, що наводяться в навчальній літературі, дає можливість стверджувати, що виділення цих видів (груп) переважно є більш-менш усталеним. Наприклад, у навчальних виданнях перша група, у яку включено діяння, передбачені статтями 402–406 КК України, названа як (кримінальні правопорушення) проти порядку підлеглості та військової честі [17, с. 701] або злочини, що посягають на порядок взаємовідносин між військовослужбовцями [15, с. 600] (а цей порядок взаємовідносин і передбачає, що серед військовослужбовців є начальники та підлеглі (стаття 29 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України), що військовослужбовці зобов'язані поважати честь і гідність кожної людини, виявляти повагу до командирів (начальників) і старших за військовим званням, додержуватися правил військового вітання, ввічливості й поведінки військовослужбовців (абзаци восьмий, одинадцятий і дванадцятий статті 11 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України)). Кримінальні правопорушення, передбачені статтями 418–421 КК України, утворюють ще одну групу, а саме – групу кримінальних правопорушень проти порядку несення спеціальних служб [17, с. 701] або – інша

позиція – групу злочинів, що посягають на встановлений порядок несення окремих видів військової служби [15, с. 601]. Зовсім, проте, нескладно побачити, що від зміни назви сутність не змінюється.

Класифікація військових кримінальних правопорушень, здійснена з урахуванням видового об'єкта кримінального правопорушення, принаймні частково буде узгоджуватися з класифікаціями, які пропонувалися в інших працях. Обґрунтовуючи власний поділ кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби на види, звертаємо увагу на такі найважливіші обставини:

1) у групу кримінальних правопорушень проти порядку перебування на військовій службі вносять діяння, передбачені статтями 407–409 КК України, а поряд із цією групою виділяють групу правопорушень проти порядку виконання військового обов'язку в бою та інших особливих умовах (куди відносять кримінальні правопорушення, передбачені статтями 427–432 КК України) [17, с. 701]. Логіка такого підходу зрозуміла. Водночас неважко помітити, що правопорушення, відповідальність за які встановлена у статтях 407–409 КК України, можуть вчинятися в бойовій обстановці, отже й на полі бою. Ба більше, М.М. Сенько небезпідставно дійшов висновку про тотожність об'єкта самовільного залишення військової частини або місця служби (стаття 407 КК України) й об'єкта самовільного залишення поля бою під час бою (одна із форм, у якій може вчинятися кримінальне правопорушення, передбачене статтею 429 КК України) і про те, що самовільне залишення поля бою під час бою є нічим іншим, як самовільним залишенням місця служби в бойовій обстановці (зараз – частина п'ята статті 407 КК України), через що запропонував вилучити з назви та диспозиції статті 429 КК України слова «самовільне залишення поля бою під час бою» [18, с. 8–9]. Інакше розв'язує це питання (надаючи кримінально-правову характеристику дезертирства) М.І. Карпенко: «...коли дезертирство вчиняється під час бою, то в такому разі дії винного необхідно кваліфікувати за сукупністю скоєних злочинів (за ч. 4 ст. 408 і ст. 429 КК)» (курсив. – О. О.) [8, с. 115]. Висновок М.І. Карпенка, можливо, у чомусь є вимушеним: автор керувався положеннями чинного КК України. Хай там як, нині у статтю 429 КК України відповідні зміни не внесені, але тоді незрозуміло, чому таке діяння, як самовільне залишення поля бою під час бою, аналізується окремо, а не поряд із кримінальними правопорушеннями, передбаченими статтями 407–409 КК України;

2) друга форма, у якій може вчинятися кримінальне правопорушення, передбачене статтею 429 КК України (відмова під час бою діяти зброєю), по суті, є невиконанням наказу (застосувати зброю) в бойовій обстановці. Так, відповідно до примітки до статті 402 КК України під бойовою обстановкою слід розуміти обстановку... бою; обстановка бою... розпочинається і закінчується з наказу про вступ у бій (припинення бою) або з фактичного початку (завершення) бою. Тому кримінальне правопорушення, відповідальність за яке встановлено у статті 429 КК України, вчинене у формі відмови під час бою діяти зброєю, має розглядатися поряд із правопорушеннями, передбаченими статтею 402 та статтею 403 КК України, а не разом зі здачею або залишенням ворогові засобів ведення війни (стаття 427 КК України) чи залишенням військового корабля, що гине (стаття 428 КК України). Зазначимо також, що стосовно другої форми, у якій може вчинятися кримінальне право-

порушення, передбачене статтею 429 КК України, теж можна ставити питання про доцільність її збереження в КК України. Водночас варто спиратися на ті ж міркування, що й для обґрунтування необхідності вилучення зі статті 429 КК України вказівки на самовільне залишення поля бою під час бою. Для другої форми ознаки складу цього правопорушення будуть відтворювати ознаки складу непокори чи невиконання наказу, вчинені в бойовій обстановці (частина четверта статті 402, частина третя статті 403 КК України);

3) кримінальне правопорушення, передбачене статтею 428 КК України («Залишення військового корабля, що гине»), можна відносити до різних груп. Зокрема, залишення військового корабля, що гине, особою зі складу команди корабля без належного на те розпорядження командира багато в чому подібне до самовільного залишення військової частини або місця служби. Так само і залишення військового корабля, що гине, командиром, який не виконав до кінця своїх службових обов'язків (таке залишення фактично теж є самовільним), буде подібним до самовільного залишення військової частини або місця служби. Якщо керуватися цими міркуваннями, то кримінальне правопорушення, відповідальність за яке встановлено у статті 428 КК України, треба розглядати поряд із кримінальними правопорушеннями, передбаченими статтями 407–409 КК України.

З іншого боку, військовий корабель – то військове майно. Командир корабля зобов'язаний керувати боротьбою за живучість [корабля] (абзац другий пункту 77 Положення про корабельну службу у Військово-Морських Силах Збройних Сил України) [19], у мирний час у випадку аварійного пошкодження підводного човна в морі командир човна зобов'язаний, зокрема, боротися за живучість [човна] у надводному положенні (абзац четвертий пункту 90 Положення про корабельну службу...). З таких позицій залишення військового корабля, що гине, командиром, який не виконав до кінця своїх службових обов'язків (а також особою зі складу команди корабля без належного на те розпорядження командира), дає можливість ставити це кримінальне правопорушення поряд із кримінальними правопорушеннями, що посягають на встановлений порядок поводження з військовим майном.

Враховуючи сказане, можна запропонувати такий поділ військових кримінальних правопорушень на види:

1) кримінальні правопорушення, що посягають на встановлений порядок взаємовідносин між військовослужбовцями (статті 402–406, стаття 429 (у формі відмови під час бою діяти зброєю) КК України);

2) кримінальні правопорушення, що посягають на встановлений порядок перебування військовослужбовця у військовій частині чи в місці служби (статті 407–409, стаття 428, стаття 429 (у формі самовільного залишення поля бою під час бою), стаття 430 КК України);

3) кримінальні правопорушення, що посягають на встановлений порядок поводження з військовим майном (статті 410–413 КК України);

4) кримінальні правопорушення, що посягають на встановлений порядок поводження з предметами, які становлять підвищену небезпеку для оточення (статті 414–417 КК України);

5) кримінальні правопорушення, що посягають на встановлений порядок несення спеціальних служб (статті 418–421 КК України);

б) кримінальні правопорушення, що посягають на встановлений порядок здійснення своїх повноважень військовими службовими особами (статті 425–427 КК України). Умовно до цієї групи можна внести кримінальне правопорушення, передбачене статтею 422 КК України;

7) кримінальні правопорушення, що посягають на встановлений порядок поведінки в районі воєнних дій і в полоні (статті 431–435 КК України).

Висновки. Військові кримінальні правопорушення за ознаками їхньої об'єктивної сторони хоча й подібні в окремих випадках до невійськових, проте мають і низку особливостей, які дають підстави для виділення їх в окрему групу. Водночас деякі військові кримінальні правопорушення «аналогів» серед невійськових кримінальних правопорушень не мають. Але ці військові кримінальні правопорушення подібні між собою, що спричиняє труднощі під час розмежування їхніх складів і дає можливість ставити питання про необхідність удосконалення відповідних норм КК України.

Література:

- Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2013 року. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?_m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=185282 (дата звернення: 04.07.2021).
- Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2014 року. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?_m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=198199 (дата звернення: 04.07.2021).
- Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2017 року. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?_m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=203952 (дата звернення: 04.07.2021).
- Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2020 року. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?_m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=210855 (дата звернення: 04.07.2021).
- Харитонов С.О. Військові злочини: поняття, система та проблеми кваліфікації : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08. Харків, 2019. 450 с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Haritonov/d_Haritonov.pdf (дата звернення: 04.07.2021).
- Харитонов С.О. Військові злочини: поняття, система та проблеми кваліфікації : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08. Харків, 2019. 43 с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Haritonov/a_Haritonov.pdf (дата звернення: 04.07.2021).
- Карпенко М.І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти : монографія / за заг. ред. В.К. Матвійчука. Київ : Національна академія управління, 2018. 420 с. URL: <https://www.nam.kiev.ua/files/publications/monogra-karpenko.pdf> (дата звернення: 04.07.2021).
- Карпенко М.І. Кваліфікація військових правопорушень за законодавством України : монографія. Київ : Національна академія управління, 2020. 310 с.
- Шершенькова В.А. Становлення та розвиток законодавства про військові злочини в радянській Україні (1919–1991 рр.) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Одеса, 2014. 20 с.
- Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 04.07.2021).
- Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : затверджено Законом України від 24 березня 1999 р. № 548-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (дата звернення: 04.07.2021).
- Хавронюк М.І., Дячук С.І., Мельник М.І. Військові злочини: коментар законодавства / відп. ред. М.Д. Дрига, В.І. Кравченко. Київ : А.С.К., 2003. 272 с.
- Гришук В.К., Сенько М.М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби : монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2007. 308 с.
- Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / [А.О. Байда, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.]; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2015. 680 с.
- Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / [Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.]; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. 2-ге вид., переробл. та доповн. Київ : Атіка, 2008. 712 с.
- Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / Беніцький А.С., Бодаєвський В.П., Болдарь Г.С. та ін.; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. 2-ге вид. Київ : Дакор, 2015. 786 с.
- Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / А.О. Байда, В.І. Борисов, О.О. Володіна та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 6-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2020. 768 с.
- Сенько М.М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Київ, 2005. 18 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2005/05smmcms.zip (дата звернення: 07.07.2021).
- Положення про корабельну службу у Військово-Морських Силах Збройних Сил України : затверджено Наказом міністра оборони України від 25 листопада 2003 р. № 415. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1170-03#Text> (дата звернення: 07.07.2021).

Obodovsky O. General characteristics of war criminal offenses

Summary. Protection of the Homeland, independence and territorial integrity of Ukraine is the responsibility of the citizens of Ukraine. Citizens are serving military service in accordance with the law. Doing of military service is not arbitrary, but proceeds in accordance with the established order. The order of doing of military service is the established form of relations between the state and the persons, who do military service, relatively the performance of duties of military service. These relations in society are the generic object of war criminal offenses. The generic object of war criminal offenses allows outlining the circle of these acts and distinguishing between the corpora delicti of war criminal offenses and corpora delicti of non-war criminal offenses.

By the construction of corpora delicti war criminal offenses can be offenses with both material and formal or truncated corpora delicti. But in addition to a socially dangerous act, socially dangerous consequences and a causal relationship between the act and the consequences, the objective side of the corpora delicti of war criminal offenses is characterized by other features. These features (situation, way, play of committing of criminal offence and others) are the features of a basic corpus delicti or of a corpus delicti with aggravation circumstances, but they are used not equally often in the formulating of norms with aggravation circumstances. Probably the most frequently used feature for these purposes is such features as a situation.

The subjects of war criminal offenses can be servicemen, liable for military service and reservists. Foreigners and stateless persons can do military service in the Armed

Forces of Ukraine, therefore foreigners and stateless persons can be subjects of war criminal offences. Liable for military service and reservists can be subjects of war criminal offences during the trainings.

Guilt in the corpora delicti of war criminal offenses can be expressed both in the form of intent and in the form of negligence, some war criminal offences are committed with double guilt. Required features of the objective side of corpora delicti of war criminal offenses can be motive and purpose.

War criminal offences are different in their nature; however it is possible to distinguish the groups of relations in society that are common objects of infringement for several war criminal offences. These relations in society are specific objects of war criminal offences. Exactly depending on the specific object of criminal offence it is advisable to classify the war criminal offences.

Key words: war criminal offences, generic object, objective side, subject, subjective side, specific object, classification.